

EDİTÖR Ahmet Dönmez

Osmanlı Modernleşmesi

Reform Çağında Çözüm Arayışları

KitapYAYINEVİ

Osmanlı İmparatorluğu, Fatih devrinin kapanmasından üç yüz yıl sonra bile hâlâ bir ortaçağ devlet sistemiyle yönetilmektedir. Osmanlı devlet adamları ortaya çıkan problemlerin nasıl giderileceğine dair çeşitli önerilerde bulunmaya 17. yüzyılda başladılarsa da sorunların kaynağının teşhisi ve çözümünde istenilen başarı elde edilemedi. 18. yüzyıla gelindiğinde özellikle askeri alanda olmak üzere Avrupa devletlerinin üstünlüğü açıkça kabul edilmeye başlandı. Osmanlı padişahları, bu yüzyılın sonundan itibaren devletin hızla çöküşe sürüklendiğini ve mevcut durumu sürdürme lükslerinin olmadığını anladı. III. Selim ve ardından II. Mahmud'un sistemli modernleşme çabaları bu kavrayışın sonuçları olarak görülmelidir. Osmanlı modernleşmesiyle ilgili bu kitap, alanında uzman dokuz akademisyenin modernleşme sürecinin değişik safhalarıyla ilgili çalışmalarından oluşuyor. Uğur Kurtaran, Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilen yeniliklerin genel özellikleri ve Osmanlı Devleti'nde değişen Batı algısı üzerinde duruyor. Necmettin Alkan, 18. yüzyılda Osmanlıların zihninde Avrupa algısının değişimini çalışmasının merkezine oturtuyor. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, Lale Devri'nden Tanzimat'a kadar geçen sürede Osmanlı Devleti'nde yabancı uzman istihdamını kapsamlı olarak ele alıyor. Sezai Balcı, Tanzimat döneminde Babıâli Tercüme Odasını ve yenileşme çalışmalarındaki etkilerini inceliyor. Şükriye Pınar Özyalvaç, Tanzimat dönemi reformlarında mekân sorununu çalışmasının merkezine alıyor ve Osmanlı yöneticilerinin bu probleme çözüm bulma gayretleri

hakkında ayrıntılı bilgiler veriyor. Adil Calap, Kırım Savaşı sonrası imzalanan Paris Barış Anlaşması ve Islahat Fermanı arasındaki bağlantıları çok yönlü biçimde tartışıyor. Ahmet Dönmez, uzun yıllar Trabzon ve Erzurum konsolosluğu yapmış James Brant'ın Osmanlı devlet ve toplum yapısı, özellikle de Osmanlılarda reform sorunu üzerindeki düşüncelerini Osmanlı ve İngiliz arşiv belgelerine dayanarak açıklıyor. Mahmut Akpınar, Osmanlı Devleti'nde Islahat Fermanı sonrası gayrimüslim istihdamı konusu özelinde Osmanlı hükümetinde görev yapan Ermeni nazırları ele alıyor. Yaşar Semiz ise, 2. Meşrutiyet döneminde Osmanlı iktisadi düşüncesindeki gelişmeleri ele alıyor.

İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ

KitapYAYINEVİ

ISBN 978-605-105-194-9

OSMANLI MODERNLEŞMESİ
REFORM ÇAĞINDA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

KİTAP YAYINEVİ – 357
İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ – 92

OSMANLI MODERNLEŞMESİ: REFORM ÇAĞINDA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI / AHMET DÖNMEZ (EDİTÖR)

© 2019, AHMET DÖNMEZ
© 2019, KİTAP YAYINEVİ LTD. (TÜRKÇE YAYIN HAKLARI)
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ
BU KİTABI PDF FORMATINDA İNTERNETTE KAMUYA AÇMAK SUÇ TEŞKİL EDER
EMEÇE SAYGI, KORSANA HAYIR

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOÇLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.
KÂÇİTHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇİTHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 44486
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EKİM 2019, İSTANBUL

978-605-105-194-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇİTHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇİTHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 44843
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Osmanlı Modernleşmesi

Reform Çağında Çözüm Arayışları

EDİTÖR
AHMET DÖNMEZ

KitapYAYINEVI

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7

BİRİNCİ KISIM: TANZİMAT ÖNCESİ

UĞUR KURTARAN

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YENİLEŞME ÇALIŞMALARI VE
AVRUPA ALGISI (1700-1754) 13

NECMETTİN ALKAN

18. YÜZYILDA KADİM AVRUPA ALGISININ DÖNÜŞMESİ VE OSMANLI MODERNLEŞMESİ 57

MEHMET ALAADDİN YALÇINKAYA

LALE DEVRİNDEN TANZİMAT'A OSMANLI HİZMETİNDEKİ AVRUPALI UZMANLAR VE
KARŞILAŞILAN SORUNLAR (1718-1839) 79

İKİNCİ KISIM: TANZİMAT SONRASI

SEZÂİ BALCI

TANZİMAT DÖNEMİNDE BABİÂLİ TERCÜME ODASI VE YENİLEŞME FAALİYETLERİNE ETKİSİ 133

ŞÜKRİYE PINAR ÖZYALVAÇ

TANZİMAT DÖNEMİ REFORMLARINDA MEKÂN SORUNU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI 163

ADİL CALAP

KIRIM SAVAŞI, ISLAHAT FERMANI VE PARİS SÖZLEŞMESİ ARASINDAKİ BAĞLANTILAR 197

AHMET DÖNMEZ

BİR İNGİLİZ KONSOLOSUNUN GÖZÜNDEN KIRIM SAVAŞI SONRASI OSMANLI DEVLETİ VE
OSMANLILARDA REFORM SORUNU 235

MAHMUT AKPINAR

MODERNLEŞEN OSMANLI BÜROKRASİSİNDE GAYRİMÜSLİMLERİN İSTİHDAMI:
ERMENİ NAZIRLAR 285

YAŞAR SEMİZ

2. MEŞRUTİYET DÖNEMİ İKTİSADİ DÜŞÜNCE POLİTİKASINDA YENİLEŞME HAREKETLERİ 353

DİZİN 390

MEHMET ALAADDİN YALÇINKAYA*

LALE DEVRİNDEN TANZİMAT'A OSMANLI HİZMETİNDEKİ AVRUPALI UZMANLAR VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR (1718-1839)

Lale devri, Osmanlı Devleti'nin 1699 Karlofça Anlaşması ve akabinde de 1718 Pasarofça Anlaşması sonrası Avrupalı güçlere karşı üstünlüğünü kaybettiğini idrak etmeye başlamasının ve yenileşme hareketine girişmesinin bir dönüm noktasıdır. Osmanlılar 18. ve 19. yüzyıllarda, Avrupa askeri teknolojisi başta olmak üzere teknik, fen, sosyal, kültürel, sağlık, eğitim, iktisadi ve ticari birçok alanda yenilikler yapmaya başladılar. Bu yenilikler bazen yavaş ve bazen de çok hızlı biçimde yürütülmüştür. Yenilikler icra edilirken Avrupa'nın farklı milletlerinden çeşitli meslek erbabi uzmanlardan yararlanılmıştır. Bu uzmanlar 18. yüzyılda genel olarak kara ordusunda ve donanmada istihdam edilmişlerdir. Başlangıçta Osmanlılara sığınan veya firar eden Avrupalı asker menşeli kişiler istihdam edilirken daha sonraları diplomatik kanallar vasıtasıyla ikili anlaşmalarla da çok sayıda uzman getirilmiştir. Avrupalı uzmanların istihdam edildiği alanlar genelde kaleler, tersaneler, limanlar, mühendishane, kışlalar, tophane, humbarahane, baruthane ve hastane gibi yerlerdir. Avrupa'dan getirilen uzmanlar genelde mühendis, mimar, subay, öğretmen, tabip, cerrah, teknisyen, ressam ve müzisyenlerdi. Bunlar, kendi alanlarında kara istihkâmı, köprü ve kale inşaa, tabiye mühendisi, gemi inşaa mühendisi, gemi mimarı, topçu, havan topu (mortarcı), barutçu ve tüfekçi olmak üzere uzman subaylar olarak zikredilebilir. Öğretmenler matematik (riyaziye, hendese), istihkâm, tabiye, kale inşaa, köprü yapımı, teknik resim, seyr-i sefain, coğrafya, harita, kartografya, askeri fen dersleriyle Fransızca ve İtalyanca öğretmenliği gibi branşlarda istihdam edilmekteydi. Tabip ve cerrahlar ise askeri hizmetlerin yanında sivil hizmetlerde de istihdam edilmekte ve yanlarında yine Batıdan getirilen

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, alaaddin@ktu.edu.tr

yardımcı sağlık hizmetlileri bulunmaktaydı. Teknisyen, zanaatkâr ve işçiler de genelde tercüman, demirci, marangoz, kalafatçı, burgucu, dökümcü, makaracı, barutçu ve yelkenci gibi uzmanlardan oluşmaktaydı. Sanatkâr olarak adlandırılan gruplar içinde ressam ve müzisyenler yer almaktaydı.

Avrupa'dan istihdam edilen uzmanların tedarik kanalları da çok çeşitlidir ve dönem dönem değişen bir seyir izlemiştir. Bu durum, Osmanlı dış politikasına bağlı olarak değiştiği gibi Avrupa devletlerinin Osmanlılarla ilişkilerinin gidişatına göre de değişkenlik göstermektedir. Avrupalı uzmanların resmi yolla olduğu kadar gayri resmi yollarla gelmeleri de söz konusudur. Özellikle 18. yüzyılın son çeyreğinden önce gelenler büyük ölçüde mültecilerden, kaçaklardan ve Osmanlı hizmetine gönüllü olarak katılan savaş esirlerinden oluşmaktadır. Ancak 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupalı devletlerin İstanbul'daki elçileri aracılığıyla, Osmanlı daimi elçileri vasıtasıyla, devlet erkânının teşebbüsleriyle temin edilenlerle ortak askeri işbirliği neticesinde görevlendirilenler çoğunluğa geçmeye başlamıştır. Özellikle Fransız ihtilalinden sonra çok sayıda mülteci ve kaçak Fransız istihdam edilmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında yine dönem dönem büyük güçlerin hâkimiyeti altında bulunan İtalya, Polonya ve Macaristan gibi ülkelerden de çok sayıda uzmanın, gönüllü yahut mülteci olarak gelip Osmanlı hizmetine girdikleri görülmektedir. Öte yandan Osmanlılarda başlangıçta çok az sayıda Avrupa kökenli mühtedi istihdam edilmekteydi. Bu mühtediler genelde Macar, Fransız ve Polonyalılar iken ilerleyen dönemlerde başka Avrupa ülkelerinden mühtediler de hizmet etmeye başlayacaktır. Ancak ele aldığımız dönemlerde en çok istihdam edilen Avrupalıların başını Fransızlar çekmektedir. Bunu sırasıyla İngilizler (İskoç ve İrlandalılar), İsveçliler, Avusturyalılar, Prusyalılar, İtalyanlar, İspanyollar, Polonyalılar ve Ruslar izlemektedir. Bunların dışında diğer Avrupalı devletlere mensup münferit sayıda kişiler de vardır.

Osmanlı Devleti'nde istihdam edilen Avrupalılar arasında çok sayıda Müslümanlığı kabul eden mülteci ve esir de bulunmaktadır. Özellikle ele aldığımız ilk dönemlerde Avrupa ülkelerinden değişik nedenlerle kaçan ve Osmanlılara sığınan çok sayıda mülteci Osmanlı makamları nezdinde güven kazandıktan sonra yeteneklerine göre istihdam edilmişlerdir. Bun-